

Руденко Наталія

кандидат психологічних наук, доцент, доцент
кафедри педагогіки і психології (дошкільної та корекційної)
імені проф. Т.І.Поніманської
Рівненського державного гуманітарного університету,
м.Рівне, Україна
ORCID: 0000-0002-1927-7742,
e-mail: Natalia9A147@gmail.com

Гордійчук Анжела

здобувач вищої освіти
спеціальності «Спеціальна освіта»
Рівненського державного гуманітарного університету,
м.Рівне, Україна
ORCID: 0000-0002-6784-5986
e-mail: nzlgordijcuk@gmail.com

РОЗВИТОК МОВЛЕННЕВОЇ АКТИВНОСТІ В ДІТЕЙ З РАННІМ ДИТЯЧИМ АУТИЗМОМ

Анотація. У статті обґрунтовано актуальність проблеми розвитку мовленнєвої активності в дітей з раннім дитячим аутизмом (РДА). Відмічається, що діти-аутисти страждають від власної нездатності налагодити соціальну взаємодію, підтримувати контакт з чужою людиною, мають труднощі сприймання інформації та розуміння ситуації спілкування. Розкрито суть поняття «мовленнєва активність». Проаналізовано сучасні дослідження з проблеми. Представлено результати власного експериментального дослідження. Було встановлено, що мовленнєва активність у дітей з РДА сформована на низькому рівні. Для дошкільників характерні мовленнєвий негативізм; нестійкий інтерес до ситуації обстеження, вибіркове виконання завдань; відсутність інтересу до завдань; наявність ехололій, фраз-штампів, автономного мовлення, відсутність власного ініціативного мовлення; відсутність потреби відповідати на поставлені запитання, звертатися із запитаннями, виправляти допущені помилки. У статті представлено корекційно-розвивальну програму, завданнями якої є розвиток мовленнєвої активності в дітей-аутистів. На заняттях приділяється увага розвитку фонематичного слуху; загальної і тонкої моторики, кінестетичних відчуттів, міміки, пантоміміки, просторових організацій рухів; мовної моторики для формування артикуляційної бази звуків, фізіологічного і фонаційного дихання; розвитку навичок правильного вживання звуків у різних формах і видах мовлення, у всіх ситуаціях спілкування. Показано, що серія логоритмічних занять сприяє успішній адаптації, реабілітації, особистісному становленню особи, її інтеграції в соціум. За результатами корекційно-розвивальної роботи у дітей з РДА підвищився рівень мовленнєвої активності.

Ключові слова: ранній дитячий аутизм, мовленнєвий розвиток, мовленнєва активність, корекційно-розвивальна програма, логоритміка.

Постановка проблеми. Мовленнєвий розвиток – один з основних чинників становлення особистості. Ступінь розвитку мовленнєвої сфери психіки визначає рівень сформованості соціальних і пізнавальних досягнень – потреб та інтересів, знань, умінь, навичок, а також інших психічних якостей, що є основою особистісної культури. Як показує практика, на жаль, значний відсоток осіб з аутизмом не оволодівають

мовленням як засобом комунікації у повному обсязі (Базима, 2012).

Аналіз останніх досліджень з проблеми. У сучасних дослідженнях поняття «мовленнева активність» розглядається у двох взаємопов'язаних аспектах: з одного боку, це властивість особистості, що виявляється в здатності висловлюватися і сприймати мовлення іншого суб'єкта мовленнєвої комунікації, з іншого – якісно-кількісна характеристика мовленнєвої діяльності (У. Сидорова, Л. Айдарова, І. Зимня, О. Леонтьєв, Р. Фрумкіна, О. Шахнарович, Д. Ельконін та ін.). Також мовленнева активність розглядається як умова мовленнєвого спілкування (Б. Ананьєв, А. Алхазішвілі, О. Бодальов, Л. Божович, О. Грибова, Р. Фрумкіна, Б. Яшина та ін.), як показник інтелектуального розвитку (Л. Виготський, О. Запорожець, О. Леонтьєв, О. Лурія, Д. Ельконін та ін.).

Під мовленнєвою активністю більшість авторів розуміють стійку властивість особистості дитини, що виявляється: у самостійному, різноманітному, ініціативному використанні мовлення у практиці спілкування; в активному володінні мовленням (Башина, 1999).

Видатні дослідники у галузі психології Л. Венгер та Г. Кравцов виділяють такі чинники мовленнєвої активності: наявність у дитини пізнавальних інтересів; наявний рівень знань дитини; уміння зосереджувати увагу на пропонованому матеріалі; уміння діяти відповідно до вказівок педагога; зацікавленість у вирішенні пропонованих завдань; наявність потреби відповідати на поставлені запитання, звертатись із запитаннями, виправляти допущені помилки.

Проявами мовленнєвої активності дослідники вважають: швидкість мовленнєвих реакцій; вибір ігор і захоплень, пов'язаних з мовленням, швидкість і точність вибору слів, правильність розгортання синтаксичних конструкцій, тексту (М. Львов); здатність дитини без підказок і тривалих пауз розвивати свою думку (Л. Павлова); темп мовленнєвої промови (Р. Фульга); балакучість (В. Сибірякова), які прослідковуються в усіх функціях мовлення. Подальше вивчення та дослідження мовленнєвої активності дозволить допомогти дитині в майбутньому оволодіти основними навичками комунікативної поведінки, мовленням, навчитися пристосовуватися до життя у соціумі (Рождественська, 2002).

Вчені С. Конопляста, В. Косинкіна відмічають 4 компоненти мовленнєвої активності: імпресивний, експресивний, інтелектуальний, особистісний (Конопляста, 2013).

Діти, які хворіють на ранній дитячий аутизм, мають різні за ступенем тяжкості мовленнєві розлади. Аутизм охоплює весь спектр мовленнєвих порушень. З віком характер мовленнєвої поведінки дітей, які хворіють на аутизм, змінюється. Мовлення деяких дітей зовсім не розвивається, в той час як в інших дітей спостерігається значний прогрес мовленнєвих умінь і вони можуть більше спілкуватися. Значне поліпшення може наставати, швидше за все, у таких дітей, які не є розумово відсталими і оволоділи мовленням в ранньому віці (Шульженко, 2009).

Нерідко дитина-аутист перестає говорити з оточуючими, хоча іноді продовжує розмовляти сама з собою або уві сні. Таким чином, комунікативна функція мови не розвивається. Втрата мови завжди супроводжується порушенням невербальних комунікацій, зменшенням кількості жестів і імітацій. Діти з аутизмом рідко використовують повноцінну мову в спілкуванні. У старшому дошкільному віці вони зазвичай погано говорять за межами звичної для них обстановки. Гуління і лепет з'являються пізніше або їх нема взагалі; лепет не звернений до дорослого, дитина не повторює почуті звуки, слова. У дітей з РДА спостерігаються стійкі аграматизми, вони майже ніколи не використовують особовий займенник «я» і стверджувальне слово «так» (Рождественська, 2002).

Більшість дітей з розладами аутичного спектра мають високу емоційну чутливість до музики, ритмічних віршів, яскравих образотворчих та театральних образів. Окрім цього, більшість аутичних дітей дуже вразливі до стимулів зовнішнього середовища

(зорових, звукових, нюхових, тактильних); у їхній системі сприймання довілля домінує той чи інший сенсорний канал, і вони прагнуть отримати бажані враження саме через цей орган відчуття. Тому, наприклад, коли йдеться про цікавість для дитини певного музичного інструмента, то тут визначальними можуть виявитися такі його характеристики, як його зовнішній вигляд (форма, лінії, колір), звук, особливі відчуття цього інструмента на дотик, або його привабливість за запахом тощо (Питерс, 2003). Саме тому в логопедичній роботі з дітьми з РДА застосовують систему ритмічного виховання, яка набула великого поширення в країнах Європи на початку ХХ століття. Логопедична ритміка посідає особливе місце в системі комплексного методу корекційної роботи з дітьми з РДА і служить нормалізації рухових функцій та мовлення, зокрема дихання, голосу, ритму, темпу і мелодико-інтонаційної сторони (Солодчук, 2007).

Логоритмічні заняття – це методика, яка спирається на зв'язок слова, музики і руху, включає в себе пальчикові, мовленнєві, музично-рухові і комунікативні ігри. Взаємодія зазначених компонентів може бути різноманітною, з переважанням одного з них (Чеснокова та Золотарьова, 2017).

Мета статті: представлення і узагальнення результатів теоретико-емпіричного дослідження рівня мовленнєвої активності у дошкільників з розладами аутичного спектра.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мета нашого дослідження – розробка програми з розвитку мовленнєвої активності у дітей з РДА. Дослідження проводилося у благодійній організації «Крила віри» м. Рівного та у Рівненському обласному навчально-реабілітаційному центрі Рівненської обласної ради. В експерименті брали участь 28 дітей (3 дівчат та 25 хлопців) віком від 3 до 6 років, а також 28 батьків дошкільників-аутистів, психолог, логопед. Тривалість експерименту склала шість місяців, протягом яких діти відвідували заняття корекційного спрямування. Було сформовано експериментальну і контрольну групи, які склалися з 14 дітей у кожній.

Під час проведення діагностики мовних порушень та оцінювання результатів ми здійснювали індивідуально-орієнтований підхід: враховували особливості особистісного розвитку на певному віковому етапі дітей, оскільки відсутність інтересу, мотивації може звести всі зусилля педагога нанівець.

З метою вивчення мовленнєвої активності дітей дошкільного віку з РДА було застосовано два методи:

1. Інтерв'ю для батьків та педагогів (психолог, логопед), яке дало змогу дослідити анамнестичні дані, особливості як вербальної, так і невербальної комунікації та мовленнєвої активності дітей з РДА.

2. Модифікований варіант методики дослідження мовленнєвої активності дітей з РДА (С. Конопляста, В. Косинкіна). Зміст методики вивчення мовленнєвої активності дітей дошкільного віку з РДА складався з чотирьох основних блоків – імпресивного, експресивного, інтелектуального, особистісного.

За результатами діагностики було встановлено, що мовленнєва активність у дітей з РДА сформована на низькому рівні. Для дошкільників характерно: порушення контактності, яке виявляється в тому, що діти самостійно не вступають у взаємодію з іншими людьми, проявляють вибіркочну контактність, у деяких випадках – негативізм; нестійкий інтерес до ситуації обстеження, прояви протесту в ході обстеження; вибіркоче виконання завдань; відсутність інтересу до складних, але знайомих завдань; невміння зосереджуватись на виконанні завдань; наявність ехолалій, фраз-штампів, автономного мовлення; відсутність власного ініціативного мовлення; відсутність потреби відповідати на поставлені запитання, звертатися із запитаннями, виправляти допущені помилки.

З метою формування мовленнєвої активності у дітей з розладами аутичного спектра ми провели серію занять корекційно-розвивальної програми. Ми поставили перед собою наступні завдання: за допомогою корекційно-розвивальної програми дати

кожній дитині можливість отримати досвід взаємодії з людьми; розвинути слухову увагу і фонематичний слух; сприяти успішній адаптації, реабілітації, особистісному становленню особи, її інтеграції в соціум; сприяти розвитку загальної і тонкої моторики, кінестетичних відчуттів, міміки, пантоміміки, просторових організацій рухів; розвитку мовної моторики для формування артикуляційної бази звуків, фізіологічного і фонаційного дихання; скорегувати порушення комунікативних навичок у різних формах зв'язного мовлення з його просодичним оформленням, збільшити обсяг і якість пасивного словника; сформувати навички правильного вживання звуків у різних формах і видах мовлення, у всіх ситуаціях спілкування.

Специфічні завдання корекційно-розвивальної програми: формувати у дітей мотивацію до взаємодії та спілкування; стимулювати ігрову, комунікативну, мовленнєву активність дитини; вивільняти напругу, досягати розкутості; створювати передумови для спонтанної, довільної поведінки в цілому; сприяти зміцненню кістково-м'язового апарату; розвивати моторику (загальну, дрібну, мімічну); виховувати правильну поставу, ходу, грацію рухів.

З метою розвитку мовленнєво-рухової діяльності дітей з розладами аутичного спектра ми виокремили декілька рівнів в освоєнні дитиною правил логоритміки: від пасивної участі і обов'язкової підтримки дорослого в логоритмічних іграх та вправах до активної ігрової взаємодії з педагогами та з іншими дітьми. Залежно від здатності дитини долучатися до нової ситуації та готовності до взаємодії з дорослим та однолітками ми визначили такі 4 рівні становлення мовленнєво-рухової діяльності дитини з аутизмом:

Рівень 1 – налагодження контакту;

Рівень 2 – наслідування;

Рівень 3 – ігри з правилами;

Рівень 4 – сюжетно-рольові ігри.

Організація занять:

- заняття були розраховані на дітей дошкільного віку з РДА;
- тривалість заняття 25-30 хвилин;
- заняття проводилися 3 рази на тиждень;
- форма проведення – індивідуальна, групова;
- місце проведення – ігрова кімната, музичний зал.

Після проведення корекційно-розвивальної роботи ми обстежили дошкільників за допомогою методики вивчення мовленнєвої активності дітей з РДА (С. Конопляста, В. Косинкіна).

Було встановлено, що у дітей експериментальної групи підвищився рівень розуміння назв частин тіла, функцій знайомих предметів, розуміння назв знайомих дій. Рівень ігрової діяльності покращився. Підвищилися показники виконання словесних інструкцій у контексті того, що відбувається, а також поза контекстом, уміння наслідувати тварин, комунікативної діяльності, здатність давати відповіді «так» чи «ні» на прості запитання. У дітей з РДА покращилися показники розуміння назв дій, рівень сприйняття та підтримки бесіди, уміння складати відому дитині казку. Підвищилися рівень запам'ятовування та показники уміння співвідносити однакові предмети, уміння класифікувати за кольором та формою, розрізнявати ознаки предметів і певні події, уміння виключати зайвий предмет, відтворювати логічну послідовність, уміння розрізнявати емоції. У контрольній групі суттєвих змін у показниках компонентів мовленнєвої активності не виявлено.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Таким чином, ми можемо стверджувати, що наша корекційно-розвивальна робота була ефективною, сприяла підвищенню рівня мовленнєвої активності в дітей-аутистів. Ми рекомендуємо авторську програму з розвитку мовленнєвої активності в дітей з РДА в закладах спеціальної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Базима, Н. (2012). Проблема мовленнєвої активності у дітей з аутистичними порушеннями. *Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки)*, 4, с. 14-19.

Башина, В. (1999). *Аутизм в детстве*. М.: Медицина. 236 с.

Рождественська, М. (2002). Синдром органічного аутизму у дітей із затримкою психічного розвитку. *Дефектологія*, 2, с. 46-49.

Конопляста, С., Косинкіна, Ю. (2013). До проблеми мовленнєвої активності дітей дошкільного віку з аутистичними проявами. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. Вип. 24, с. 134-137.

Шульженко, Д. (2009). *Основи психологічної корекції аутистичних порушень у дітей*. К.: Слово. 381 с.

Питерс, Т. (2003). *Аутизм: от теоретического понимания к педагогическому воздействию*. М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС. 240 с.

Солодчук, С. (2007). Комунікативна взаємодія як соціально-психологічний феномен *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*. Вип. 38. Рівне: РДГУ, с. 152-155.

Чеснокова, Л. та Золотарьова, О. (2017) *Заняття з логоритміки для дітей із вадами мовлення*. Харків: Основа. 160 с.

REFERENCES

Bazyma, N. (2012). Problema movlennievoi aktyvnosti u ditei z autystychnymy porushenniamy [The Problem of Speech Activity in Children with Autistic Disorders]. *Zbirnyk naukovykh prats Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnyho universytetu (Pedahohichni nauky)*, 4, s. 14-19. (in Ukrainian)

Bashyna, V. (1999). *Autyzm v detstve* [Autism in Childhood]. M.: Meditsyna. 236 s. (in Russian)

Rozhdestvenska, M. (2002). Syndrom orhanichnoho autyzmu u ditei iz zatrymkoiu psykhhichnoho rozvytku [Organic Autism Syndrome in Children with Mental Retardation]. *Defektolohiia*, 2, s. 46-49. (in Ukrainian)

Konopliasta, S. & Kosynkina, Yu. (2013). Do problemy movlennievoi aktyvnosti ditei doshkilnoho viku z autystychnymy proiavamy [To the Problem of Speech Activity of Preschool Children with Autistic Manifestations]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriiia 19: Korektsiina pedahohika ta spetsialna psykholohiia*. Vyp. 24, s. 134-137. (in Ukrainian)

Shulzhenko, D. (2009). *Osnovy psykholohichnoi korektsii autystychnykh porushen u ditei* [Basics of Psychological Correction of Autistic Disorders in Children]. K. : Slovo. 381 s. (in Ukrainian)

Pyters, T. (2003). *Autyzm: ot teoretycheskoho ponymanyia k pedahohycheskomu vozdeistviyu* [Autism: from Theoretical Understanding to Pedagogical Impact]. M. : Humanyt. izd. tsentr VLADOS. 240 s. (in Ukrainian)

Solodchuk, S. (2007). Komunikatyvna vzaiemodiia yak sotsialno-psykholohichnyi fenomen [Communicative Interaction as a Socio-psychological Phenomenon]. *Onovlennia zmistu, form ta metodiv navchannia i vykhovannia v zakladakh osvity*. Vyp. 38. Rivne: RDHU, s. 152-155. (in Ukrainian)

Chesnokova, L. & Zolotarova, O. (2017). *Zaniattia z lohorytmiky dlia ditei iz vadamy movlennia* [Logarithm Classes for Children with Speech Impairments]. Kharkiv: Osнова. 160 s. (in Ukrainian)

DEVELOPMENT OF SPEECH ACTIVITY AMONG CHILDREN WITH EARLY CHILDHOOD AUTISM

Nataliia Rudenko

Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Pedagogy
and Psychology (Preschool and Correctional)
named after Professor T.Ponimanska,
Rivne State University for the Humanities,
Rivne, Ukraine
ORCID: 0000-0002-1927-7742,
e-mail: Natalia9A147@gmail.com

Anzhela Hordiichuk

Competitor for Higher Education,
Specialty "Special education",
Rivne State University for the Humanities,
Rivne, Ukraine
ORCID: 0000-0002-6784-5986
e-mail: nzlgordijcuk@gmail.com

Abstract. The article actualizes the relevance of the speech activity development problem among children with early childhood autism (ECA). It was admitted that autistic children suffer from their inability to establish social interactions, maintain contact with another person, experience difficulties in perceiving information and understanding communicative situations. The current research on the issue has been reviewed in the article. The majority of scholars approach speech activity as a peculiar quality of a child's personality, which is manifested in independent, diverse, proactive use of speech and active speech command.

The results of an experimental study conducted by the author are presented in the article. It has been stated that the speech activity of children with ECA is formed at a low level.

It was clarified, that preschoolers are characterized by the following patterns: speech negativism; unstable interest in the examination; selective approach to the tasks; lack of interest in interactions; echolalia, speech clichés, autonomous speech, lack of proactive speech; unwillingness to answer or ask questions, or to correct mistakes. The article presents a program for correction and development, the aim of which is to develop speech activity in autistic children. The focus is on the development of phonemic hearing general and fine motor skills, kinesthetic senses, facial expressions, pantomimic, spatial movements arrangements; language motor skills for the formation of the articulatory base of sounds, physiological and phonological breathing; the development of the skills for the proper use of sounds in different forms and types of speech, in all situations of communication. It has been demonstrated that a series of logorhythmic exercises facilitate successful adaptation, rehabilitation, personal growth of a child, as well as their integration into society. According to the results of the correction and development measures, the level of speech activity among children with ECA increased.

Keywords: early childhood autism (ECA), speech development, speech activity, correction and development program, logorhythmics.

Стаття надійшла до редакції 06.10.2019 р.